

DOI: 10.31648/pw.10866

DARIA ŁAWRYNOW

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6064-353X>

Polish Academy of Sciences

KONSPEKT LEKCJI DLA SZKÓŁ SAMOZWAŃCZEJ ŁUGAŃSKIEJ REPUBLIKI LUDOWEJ *STRUKTURNYY PLAN UROKA NA TEMU* «*MOJA ISTORIJA*» (2022) JAKO PRZYKŁAD TEKSTU PROPAGANDOWEGO

Lesson plan for self-proclaimed Luhansk People's Republic's schools *Strukturnyy plan uroka na temu «Moya istoriya» (2022)* as an example of propaganda text

ABSTRACT: The article analyses the lesson plan for self-proclaimed Luhansk People's Republic's schools *Strukturnyy plan uroka na temu «Moya istoriya»*, mainly considering linguistic manipulations about Ukraine and Ukrainians. This text is an example of propaganda text. It appeals to earlier propaganda linguistic codes: tsarist (idea of triune Russian nation, onomastics *Malorossiya*, *Novorossiya*), Soviet (terms *bratskiy narod*, *vossoyediniye*, myth of Great Patriotic War and common work), also appeal to Putin's statements and current propaganda ("sham" incorporation of Crimea and Donbas into Ukraine, supposed Ukrainian lack of national difference, any Ukrainian national movement identified with "Banderites" and "Neo-Nazis"). It creates distinct biased view of history and Russian-Ukrainian relations.

KEYWORDS: propaganda text, Russian propaganda, linguistic manipulations, Russo-Ukrainian war, lesson plan

W artykule została podjęta próba analizy tekstu propagandowego – konspektu lekcji dla szkół samozwańczej Ługańskiej Republiki Ludowej *Strukturnyy plan uroka na temu «Moya istoriya»* w głównej mierze pod kątem zawartych w nim manipulacji językowych dotyczących Ukrainy i Ukraińców. Dokument był wydany w sierpniu 2022 r. i został ujawniony przez ukraiński portal śledczy Infonapalm (*Strukturnyy plan... 2022*)¹. Przygotowało go Ministerstwo Oświaty i Nauki ŁRL wspólnie z Ministerstwem Oświaty Federacji Rosyjskiej. Ten pierwszy organ był powołany już po zajęciu Ługańszczyzny przez wojska rosyjskie – w 2015 r. Autorem konspektu jest I. Kusov, Rosjanin urodzony w Kazachstanie, pracownik naukowy Moskiewskiego

¹ <https://informnapalm.org/ua/1-veresnia-v-shkolakh> (accessed: 05.09.2022).

Uniwersytetu Państwowego im. M. W. Łomonosowa, od 2014 oddelegowany na Krym w celu stworzenia tam filii powyższego uniwersytetu. Od 2017 r. był także deputowanym do separatystycznej Rady Miasta Sewastopola, a obecnie sprawuje funkcję ministra oświaty i nauki ŁRL. Omawiane źródło przygotowano z myślą o Dniu Wiedzy świętowanym 1 września.

Ponieważ niniejszy konspekt został upubliczniony niedawno, zatem nie powstała doń jeszcze żadna analiza językoznawcza. Opublikowano natomiast kilka artykułów publicystycznych (np. Hurin 2022; Luts'kiy 2022; Sayenko 2022) oraz omówienie dokumentu na stronie Infonapalm autorstwa eksperta Centrum Komunikacji Strategicznej i Bezpieczeństwa Informacyjnego (Mayorov 2022). Natomiast na temat rosyjskich stereotypów Ukrainy i Ukraińców powstało kilka prac przeglądowych (np. Losyev 1997, 71-79; Ryabchuk 2016a, 179-194; 2016b, 2-11), w tym również jedna analiza negatywnego stereotypu Ukrainy w rosyjskich podręcznikach (Rudyuk 2011). Brak natomiast prac językoznawczych dotyczących aktualnego obrazu Ukrainy i Ukraińców w źródłach rosyjskojęzycznych. O radzieckich i współczesnych rosyjskich mitach historycznych dotyczących Ukraińców traktuje artykuł V. Masnenki (2018, 183-207).

W niniejszej analizie przyjęto założenie, iż mamy do czynienia z przykładem tekstu propagandowego. Propaganda jest tu rozumiana zgodnie z definicją zaproponowaną przez I. Kamińską-Szmaj jako „zorganizowane, przemyślane, długotrwałe rozpowszechnianie, popularyzowanie, szerzenie idei, doktryn, teorii, myśli, poglądów, zachowań społecznych itp., by nakłonić ludzi do zmiany postaw, poglądów itp.; skłonić do konkretnych działań w interesie nadawcy” (Kamińska-Szmaj 2004, 15 i n.). Konspekt jasno określa cel planowanej lekcji:

- (1) Урок должен составить комплексное представление о неразрывной связи России и юго-западных земель на которых находятся ЛДНР, Херсонская, Одесская, Запорожская, Николаевская, Днепропетровская, Харьковская области и полуостров Крым. [...] На уроке учащиеся познакомятся с основными историческими этапами развития Древней Руси, Российской империи, СССР и Российской Федерации, в состав которых в разные исторические периоды всегда входила Новороссия и все Северное Причерноморье (Strukturnyy plan... 2022, 1)².

W powyższym tekście posłużono się jednoznacznym określeniem „неразрывная связь” – również w odniesieniu do ziem, które w danym momencie nie znajdowały się pod całkowitą kontrolą wojsk rosyjskich. Przysłówek „всегда” dodatkowo podkreśla rzekomą przynależność terytorialną do rosyjskich struktur państwowych. Już na samym początku mamy zatem jasno wyrażoną tezę. Stanowi ona element części wstępnej konspektu, na który składają się cele i zadania, temat, sugerowana

² Tu i dalej wszystkie cytaty w tłumaczeniu własnym – D. Ł.

forma przeprowadzenia lekcji, ramy chronologiczne i planowana struktura. Część główna to wprowadzenie do tematu oraz rozdziały odnoszące się do poszczególnych okresów historycznych. Konspekt został dodatkowo podzielony na dwie części: „общейсторический компонент” (‘komponent ogólnohistoryczny’) i „региональный модуль” (‘moduł regionalny’). Mamy w nich do czynienia ze zideologizowanym ukazaniem dziejów Rosji i Ukrainy oraz stosunków rosyjsko-ukraińskich. Przede wszystkim skoncentrowano się na ukazaniu rzekomego odwiecznego związku z Rosją – zarówno politycznego, jak i kulturalnego czy narodowego. Odwołano się to takich pojęć jak „триединый народ”, czyli jeden organizm narodowy, na który składają się trzy mniejsze elementy: Rosjanie, Ukraińcy i Białorusini (Strukturnyy plan... 2022, 3). Ta koncepcja sięga korzeniami czasów carskich, była rozpowszechniona głównie w XIX w., co miało związek z ogłoszeniem ukazu emskiego (1876 r.) de facto delegalizującego język ukraiński w sferze oficjalnej (Miller 2013, 196-220; Radzik 2021, 130-131). W tekście pojawia się również rozpowszechnione w okresie radzieckim określenie „братский народ” – ‘bratni naród’ (szerzej o terminie por. Masenko 2017, 176-178; 2018, 183-207) i autorskie pojęcie „восточнославянская историческая общность” – ‘wschodniosłowiańska wspólnota historyczna’ (Strukturnyy plan... 2022, 3). Wszystkie trzy podano jako równoznaczne. Autor dopełnia tezę o rzekomej jedności cytatem z Dostojewskiego: „Великорус, малорус, белорус – это все одно” („Wielkorus, Małorus, Białorus – to wszystko to samo”) (Strukturnyy plan... 2022, 3). Tym samym wskazano na pokrewieństwo nie tylko narodowe, lecz także na bliskość historyczną. Przysłowiowy „bratni” buduje tu pozytywny obraz wzajemnych stosunków, jest też swego rodzaju odwołaniem do radzieckiego kodu językowego rozpoznawalnego dla starszych pokoleń Ukraińców i Rosjan. Ponieważ adresatem przekazu propagandowego są jednak uczniowie szkół, zatem tekst służy aktualizacji językowego obrazu „braterstwa”.

Ścisły związek narodów przedstawiono za pomocą określeń „связанный общностью исторических судеб” – ‘związani jednym historycznym losem’ czy „единство ветвей” – ‘jedność korzeni’. Stosunek bliskości określono też za pomocą wyrażen opisowych z rzeczownikiem „spokrewniony” oraz odwołaniem do badań naukowych:

- (2) По данным современной геногеографии, больше половины русских, украинцев и белорусов состоят не только в духовном, культурном и языковом, но и в прямом кровном родстве (Strukturnyy plan... 2022, 2-3).

W tym miejscu autor powołuje się na badania genetyczne, co ma jeszcze mocniej uwypuklić, podbudować faktologicznie założoną tezę. Obraz Ukraińców tworzą natomiast formy opisowe charakteryzujące ich pozytywnie waloryzowaną postawę:

- (3) всегда хранили память о своем единстве и сопротивлялись попыткам врагов его расколоть (Strukturnyy plan... 2022, 12)
- (4) Подавляющее большинство жителей Украины по-прежнему не видела никаких противоречий между украинцами и русскими (Strukturnyy plan... 2022, 3, 12).

Ponownie wzmocnieniu tezy służą przysłówek „всегда” i frazem „подавляющее большинство” Idealizacji wspólnych losów sprzyja odwołanie do wydarzeń, które budzą pozytywne emocje:

- (5) Вместе русские, украинцы и белорусы переживали радости и горести. Вместе создавали новую индустрию Днепро-Донецкого промышленного района и ставили стахановские рекорды³ (Strukturnyy plan... 2022, 12).
- (6) Вместе, плечом к плечу, сражались с гитлеровцами в годы Великой Отечественной войны. [...] В День Победы никто не делил подвиг народа на «русский», «украинский», «белорусский» (Strukturnyy plan... 2022, 12).

Znów mamy tu ciąg nazewniczy trzech narodów w relacji równorzędnej, a nacechowany charakter całego zdania wynika z przywoływanych pozytywnych wzorców (wspólna praca, walka z okupantem). Mamy tu wyraźne nawiązanie do dodatnio waloryzowanych w propagandzie radzieckiej obrazów: monumentalnego budownictwa i rekordów pracy, Wielkiej Wojny Ojczyźnianej. Taką wizję wspólnego wysiłku i walki spotykamy również np. w radzieckim podręczniku do historii Ukrainy z 1948 r. (Belousov | Boyko | Guslistyy et. al. 1948, 681-684). Ze spektrum propagandy radzieckiej pochodzą też wyżej przytaczane tezy o „braterskości” i „jedności historyczno-kulturowej” trzech narodów (por. Belousov | Boyko | Guslistyy et. al. 1948, 18 i n.). Analogiczny przekaz propagandowy znajdujemy i w jednym z klasycznych radzieckich przykładów propagandy – okolicznościowej publikacji z okazji 300-lecia ugody perejaśławskiej (Grekov | Korolyuk | Miller 1954) zawartej pomiędzy hetmanem Kozactwa zaporoskiego a carem moskiewskim. W jej efekcie znaczna część Ukrainy na wiele lat trafiła pod władzę Moskwy. W tej publikacji wiodącą była teza o „jedności pochodzenia, bliskości i wspólnocie rozwoju historycznego bratnich narodów” („единство происхождения, близость и общность исторического развития братских народов”) (Grekov | Korolyuk | Miller 1954, 5-13). To na niej zbudowano cały przekaz propagandowy tej publikacji z założenia traktującej o historii stosunków ukraińsko-rosyjskich.

W konspekcie lekcji intencjonalnie wykorzystano również nazewnictwo. W większości tekstu posłużono się przestarzałymi, popularnymi w Imperium

³ Rekordy stachanowskie stanowiły element gospodarki centralnie planowanej w ZSRR lat 30. Określenie pochodzi od nazwiska pracownika kopalni Alekseja Stachanowa (1906-77). Wraz z innymi górnikami swojej zmiany znacznie przekroczyli ustalone ogólnie plany wytwórcze. Dało to początek tzw. ruchowi stachanowskiemu, polegającemu na ustanawianiu jak najwyższych, przekraczających plany wyników pracy („rekordów”).

Rosyjskim określeniami *малоросс* (*Małorusin, Małorus*) i *Малороссия* (*Małoro-sja*) (Struktorny plan... 2022, 3 i n.). Toponimy *Малая Русь, Малороссия* były co prawda w użyciu już w dokumentach cerkiewnych przełomu XIII/XIV w., a od XVII w. funkcjonowały też w źródłach jako nazwa terytorialna ówczesnej lewobrzeżnej Ukrainy (Kotenko | Martynyuk | Miller 2011; Pivtorak [online]). Jednak z czasem następuje przesunięcie semantyczne. W XIX w. w związku ze wzrostem nastrojów nacjonalistycznych w Europie *Малоросс* zaczyna funkcjonować jako określenie jednego z mieszkańców imperium różniącego się nieco od Rosjanina (*Wielkorusa – великоросса*) regionalnie, ale już nie narodowo (Ryabchuk 2016a, 179 i n.). W czasach radzieckich *Малоросс* wyszedł z oficjalnego użycia, a we współczesnej Rosji pojawia się często w zideologizowanych kontekstach – ponownie odwołując się do obrazu Ukraińca jako regionalnej wersji Rosjanina. Takie asocjacje ułatwia sama konstrukcja wyrazu z końcowym *-росс* wspólnym dla *великоросс, белорус, але też, podobnie jak Росия czy Русский – pochodną od wyrazu Русь. Jak celnie zauważył ukraiński językoznawca i historyk Y. Nakonechnyy, rosyjskie kręgi władzy już w czasach carskich „przywłaszczyły sobie” i „przejęły” etnonim Rusin, aby stworzyć wrażenie wspólnoty dziedzictwa historycznego (Nakonechnyy 2001, 15-16). Warto w tym miejscu ponownie przytoczyć przykład radzieckiego podręcznika do historii Ukrainy, w którym postawiono tezę, iż*

- (7) Со временем термин «Русь» становится общим этническим именем всех восточных славян. [...] Киевское государство, которое является общей колыбелью сформировавшихся позднее русского, украинского и белорусского братских народов (Belousov | Boyko | Guslistyy et. al. 1948, 18 i n.).

Jak widzimy, także użyta terminologia jest ponownie analogiczna do tej z konspektu („братские народы”, „общая колыбель”). W omawianym tekście *Малоросс//Малая Россия//Малороссия* funkcjonują wyłącznie w kontekście neutralnym – w przeciwieństwie do rzadziej używanych *Украина, украинцы czy украинский*. Może to budzić w odbiorcach przekonanie, iż jest to właściwe, historycznie utrwalone nazewnictwo. Tymczasem przymiotnik *ukraiński* często jest łączony z obecnie zideologizowanymi, negatywnie nacechowanymi określeniami „separatysta” (сепаратист), „nacjonalista” (националист), „neonazista” (неонацист) (Struktorny plan... 2022, 11 i n.). Dostrzegamy tu wyraźny podział na „swojego” – *Małorusa* i „obcego” – przedstawiciela wrogiej ideologii, który dąży do oderwania swych ziem od Rosji, nie podziela idei „jedności”. Warto zwrócić uwagę na określenie „separatysta” – popularne w ukraińskim przekazie oficjalnym określenie prorosyjskich sił w Donbasie i na Ługańszczyźnie. W omawianym tekście „separatystami” są zwolennicy ukraińskości tych ziem. Autor sugeruje w ten sposób, iż są to rdzennie rosyjskie tereny, które podlegają sztucznym próbom „oderwania”, „podziału” – „оторвать” i „разделить”. Natomiast określenia „nacjonalista”,

„neonazista” pełnią rolę inwektywy i stanowią nawiązanie do aktualnego putinowskiego przekazu propagandowego, w którym szeroko wykorzystano spektrum odniesień do radzieckiego mitu Wielkiej Wojny Ojczyźnianej. Putin również nazywa Ukraińców „nazistami” i „faszystami”, a działania zbrojne w Ukrainie – „denazyfikację” (Fyurst, 2022; Lozovyy | Yavors’ka 2022). W ten sposób dąży on do wykreowania pozytywnego obrazu rosyjskich działań zbrojnych z 2022 r.

Natomiast *Украина* w konspekcie to albo toponim zawężony geograficznie: „Левобережная Украина” czy „Малая Россия”: „Mała Ruś, która w danej epoce (w XVII w. – D. Ł.) coraz częściej zaczyna być nazywana Ukrainą (okrainą)” („Малая Россия, все чаще называвшаяся в эту эпоху Украиной [окрайной]”) (Strukturnyy plan... 2022, 6), albo swoisty konstrukt ideologiczny: „Ukraina im. Włodzimierza Lenina” („Украина имени Владимира Ильича Ленина”) (Strukturnyy plan... 2022, 11). W tym miejscu autor wprost zaznacza, iż cytuje wypowiedź prezydenta Federacji Rosyjskiej. Putin w jednym ze swoich przemówień określił w ten sposób Ukraińską Socjalistyczną Republikę Radziecką. Zasugerował on, iż sama Ukraina była sztucznym tworem państwowym utworzonym przez bolszewików tuż po rewolucji październikowej. W cytowanym źródle zawarta została również pośrednia sugestia, iż *Украина* nie stanowi prawidłowej nazwy państwa, lecz pochodzi od rosyjskiego leksemu *окраина* – ‘rubież’. Takie użycie mogłoby też pośrednio wskazywać na ograniczony regionalnie, czyli jedyny właściwy, zdaniem autora, zakres pojęcia. Natomiast w drugim z cytatów przekaz został dodatkowo wzmocniony poprzez odwołanie do osoby prezydenta. Jest to zabieg językowy znany jeszcze z czasów radzieckich, sprzyjający ideologizacji tekstu (por. Kupina 1995, 44 i n.). Konfrontując zakresy i konteksty użycia jednostek *Украина* i *Малороссия* w badanym tekście, można uznać ten ostatni za pełniący rolę choronimu roszczeniowego. Ów termin pochodzi z prac W. Włoskowicza i oznacza „ustanowione w wyniku decyzji urzędowej lub w drodze wykształcenia stosownego zwyczaju językowego w celu językowego manifestowania istniejącej bądź przeszłej władzy nad danym terytorium lub w celu manifestowania roszczeń do nazywanego terytorium” (Włoskowicz 2021, 52-53)⁴. Podobnie może być w przypadku propagowanej w tekście, także we współczesnym kontekście, nazwy historycznej terytoriów dzisiejszej południowo-wschodniej Ukrainy – *Новороссия* (Strukturnyy plan... 2022, 9 i n.). Mamy zatem do czynienia z symbolicznym – na poziomie języka – zawłaszczeniem. Wybór określonego nazewnictwa jest elementem manifestacji światopoglądu. Tego typu propagandzie służy także kontekstowe użycie przymiotnika i etnonimu *русский*. Rosyjscy są wszyscy książęta (kijowscy,

⁴ Sam termin Włoskowicz wywodził z nurtu badań nad polityką nazewniczą | toponimiczną (ang. *critical toponymy*) – w nawiązaniu do problematyki poruszanej w istotnej dla danego nurtu pracy L. D. Berga i J. Vuolteenaho (Berg | Vuolteenaho 2009).

moskiewscy itd.), a *rosyjskie* terytoria obecnie przynależne do Ukrainy – w tekście określane jako „исконные русские земли” – ‘odwieczne ziemie rosyjskie’. To również przykład manipulacji językowej znanej chociażby z radzieckich podręczników do historii (Nakonechnyy 2001, 16; Belousov | Boyko | Guslistyy et. al. 1948, 55 i n.). W propagandzie radzieckiej popularna była również pokrewna teza o Rusi Kijowskiej jako wspólnym dla trzech narodów – *jednym państwie staroruskim* („единое древнерусское государство”) (por. np. Grekov | Korolyuk | Miller 1954, 6-7). Owe stronniczo użyte choronimy czy etnonimy stanowią odwołanie do tożsamości zbiorowej wartościujące treść. Zakres pojęcia został tu istotnie rozszerzony, co stanowi element manipulacji językowej. Jak za E. Rzetelską-Feleszko zauważa Włoskowicz: „pewne nazwy są symbolami dużych i małych ojczyzn. Symbol definiuje zaś jako element rzeczywistości na ogół manifestowany publicznie. [...] Mają one często duży ładunek emocjonalny, co wiąże się z faktem, że symbol może pełnić wobec wspólnoty funkcje identyfikacyjną i konsolidacyjną” (cyt. za: Włoskowicz 2016, 31-32). W tym przypadku *русский*, *Русь* i *Россия* są językowym symbolem rzekomej historycznej i terytorialnej jedności. Takie przekonanie jest wpajane odbiorcy za pomocą przekazu propagandowego.

W omawianym konspekcie terytoria niekiedy są określane też po prostu jako „swoje”, ale ze wskazaniem na przynależność (we fragmencie o wojnie krymskiej w latach 1853-56): „Rosja broniła swych odwiecznych ziem” („защищая свои исконные земли”) (Strukturnyy plan... 2022, 10). Mamy tu do czynienia z pozytywnym wartościowaniem poprzez identyfikację nadawcy z określoną grupą narodową i terytorium uznawanym za „swoje” (por. Puzynina 1992, 134 i n.). Przynależność terytorialna bywa wskazywana również w sposób bardziej opisowy:

- (8) оторвать левобережную Украину от России оказалось невозможно никакими изменами (Strukturnyy plan... 2022, 6).
- (9) Крым, искусственно присоединенный к УССР в 1954 г. (Strukturnyy plan... 2022, 13).
- (10) История с отчуждением Донбасса, части Новороссии положила начало новой, до того неведомой системе манипуляции с российским пространством. В первую очередь с самой Новороссией. Ведь она была практически вся вырвана из пространства России [Historia z wywłaszczeniem Donbasu (Strukturnyy plan... 2022, 11).

Posłużono się tutaj czasownikiem „отчуждение” – dosł. ‘wywłaszczenie’ (Celar | Witek 2004, 535), choć zapewne w danym kontekście chodzi o ‘oderwanie od macierzy’, co może dodatkowo wzmacniać przekaz, sugerując bezprawny charakter działania. Taką samą rolę pełni rzeczownik „манипуляция”. Na „naturalność” jedności ziem ukraińskich i rosyjskich wskazuje także typowo radzieckie posłużenie się czasownikiem „воссоединиться”, którego konstrukcja wskazuje na ponowny charakter czynności, w tym przypadku swoisty „powrót do macierzy”, ponowne

zjednoczenie: „Mała Ruś na powrót złączyła się z Wielką” („Малая Россия воссоединилась с Великой”) (Strukturnyy plan... 2022, 6). Zdanie odnosi się do ugody perejasławskiej z 1654 r., która w zamierzeniu miała być sojuszem militarnym Kozaczyzny z carem moskiewskim, ale zakończyła się wchłonięciem i zdominowaniem ziem kozackich przez państwo carów (więcej na ten temat: Apanovych 1994). Czasownik „воссоединиться”, tak jak termin „воссоединение” w okresie radzieckim były nieomal kanonicznym określeniem tego wydarzenia, szczególnie po oficjalnych obchodach okrągłej rocznicy „ponownego zjednoczenia Ukrainy z Rosją” w 1954 r. (por. np. w propagandowym wydaniu rocznicowym: Grekov | Korolyuk | Miller 1954). Co ciekawe, w czasach carskich nie była to aż w takim stopniu rozpowszechniona nazwa czynności, nawet w oficjalnej historiografii częściej mamy do czynienia z „przyłączeniem” („присоединение”) (Braychevs'kyu [online]). Warto też zwrócić uwagę, że w podanym cytacie z konspektu lekcji mamy podwójnie wzmocniony przekaz – poprzez użycie omówionego czasownika, ale też posłużenie się nazewnictwem *Малая Россия* i *Великая Россия*.

Również etnonim *русский* w tekście rozszerzono na inne narodowości:

- (11) На территории Новороссии селились как русские люди из Великороссии, Слобожанщины и Малороссии (Strukturnyy plan... 2022, 7).
- (12) западнорусские аристократы изменяли своей русской идентичности (Strukturnyy plan... 2022, 5).
- (13) Подавляющее большинство жителей Украины по-прежнему не видела никаких противоречий между украинцами и русскими (так теперь начали именовать великороссов, по сути лишив украинцев и белорусов права на имя русских) (Strukturnyy plan... 2022, 3, 12).

Zatem to Rosja jest jedyną prawną ojczyzną, a rosyjskość – naturalną tożsamością. Świadczą o tym także konstrukcje z toponimem *Украина* i przymiotnikiem *украинский*. Według autora *Украина* często występuje w roli swoistej sztucznej antytezy Rosji: „Natrętna propaganda «Ukraina – to nie Rosja»” („Напористая пропаганда” «Украина – не Россия”), „Przekształcanie Ukrainy w «anty-Rosję»” („Превращение Украины в «Анти-Россию”) (Strukturnyy plan... 2022, 13).

Podkreśla się też fasadowość samej ukraińskiej tożsamości za pomocą określeń: *украинский сепаратизм* – ‘ukraiński separatyzm’, *региональные особенности Малороссии* – ‘regionalna specyfika Małorosji’ (Strukturnyy plan... 2022, 10) czy rozbudowanych form opisowych:

- (14) Интерес Австрийской империи [...] был двойным. Во-первых, доказать, что в Галиции и ее столице Львове живут не русские, а другой народ, украинцы и Россия не имеют права претендовать на эту страну (Strukturnyy plan... 2022, 10).

- (15) Именно бандеровщина, после ее военного разгрома выжившая на Западе при покровительстве американских, британских и германских спецслужб, задала тон фанатичной ненависти к русским (Strukturnyy plan... 2022, 13).
- (16) Превращение Украины в «Анти-Россию» велось украинской властью под прямым давлением США, ЕС и НАТО. Украину стремились превратить в передовой военный плацдарм против России (Strukturnyy plan... 2022, 13).

Podkreślano w ten sposób sztuczny, bo inspirowany z zewnątrz, charakter ukraińskiego ruchu narodowego, a sama „ukraińskość” miała siłą rzeczy zakładać antyrosyjskość. Według autora to wrogom zewnętrznym, a nie samym Ukraińcom, zależało na odłączeniu się od Rosji. Tym samym również ich tożsamość narodowa została przedstawiona jako iluzoryczny twór. Była „narzucona” z zewnątrz bądź „wymyślona”. Zostało to zasugerowane poprzez użycie czasowników „конструировать” – ‘konstruować’, „изобретать” – ‘wymyślać’ czy rzeczownika „миф” – ‘mit’:

- (17) Грушевский начал конструировать украинский исторический миф [...] и издавать на украинском языке газету, для каждого выпуска которой изобретал несколько новых «украинских» слов (Strukturnyy plan... 2022, 10).

Wybór ukraińskiej tożsamości w XX w. (zarówno w ZSRR, jak i we współczesnej Ukrainie) miał wynikać z przymusu albo z przyczyn merkantylnych:

- (18) Много было тех, кто переписался в украинцы из карьерных соображений (Strukturnyy plan... 2022, 12).
- (19) Напористая пропаганда «Украина – не Россия» вкупе с искусственным навязыванием «мовы» и воскрешенной бандеровской идеологии, отравляла умы (Strukturnyy plan... 2022, 13).

W tym ostatnim przykładzie dodatkowo posłużono się ukraińskim określeniem języka – „мова” ujętym w cudzysłów, co wraz z przymiotnikiem „искусственный” – ‘sztuczny’ tworzy wrażenie nienaturalności i odrealnionego charakteru procesu ponownego kształtowania się ukraińskiej tożsamości narodowej. Tak jak współczesna, tak i radziecka Ukraina miała stanowić obszar przymusowej, „sztucznej ukrainizacji”. Język ukraiński był – jak w cytacie o Hrushevs’kym – wymysłem bądź też (głównie w okresie rządów Lenina) środkiem opresji przeciwko językowi rosyjskiemu:

- (20) Школьников учили грамоте исключительно на украинском языке, запрещая русским на Украине использовать русский язык. Сотрудников государственных учреждений принуждали к обязательному использованию украинского языка [...] украинский язык навязывался людям насильственно (Strukturnyy plan... 2022, 11-12).

W badanym tekście propagandowym mamy zatem do czynienia z licznymi przykładami manipulacji językowej dotyczącej Ukrainy i Ukraińców. Ich obraz został ukształtowany adekwatnie do zamierzonego celu propagandowego. Już na poziomie nazewnictwa mamy do czynienia z waloryzacją: *Małorosja* to integralna część Rosji, jeden z regionów powiązanych z nią historycznie, kulturowo i narodowo. *Ukraina* natomiast to albo nazwa regionalna, albo częściej konstrukt ideologiczny, sztuczny twór z samego założenia mający być „anty-Rosją”. *Małorusini* – to jedna z odmian regionalnych (wraz z Białorusinami) „trójnarodu rosyjskiego”, ale też „bratni” doń naród. Małorusini zostali ukazani jako świadomi i wierni swej „rosyjskiej tożsamości”, bliscy mentalnie i kulturowo Rosjanom. Natomiast *Ukraińcy* – to nosiciele antyrosyjskich idei działający głównie pod wpływem obcych sił, którym zależy na rozbiciu Rosji. W ten sposób ponownie odwołano się do radzieckich wzorców propagandowych opartych na dychotomii swój – obcy czy kreacji obrazu „oblężonej twierdzy” – państwa, które jest zagrożone przez siły zewnętrzne (kapitalistyczne, szeroko pojęty Zachód), dążące do jego rozbicia. Oprócz wroga zewnętrznego wykreowano też będącego rzekomo pod jego wpływem wroga wewnętrznego – *Ukraińca*. *Ukrainiec* w tekście występuje synonimicznie do słowa ‘separatysta’, ‘nacjonalista’, ‘neonazista’. Jednak jego tożsamość narodowa ma być iluzoryczna, stanowić sztuczny twór, często narzucony z zewnątrz. Ukraińskość, jak wynika z tekstu, zawsze będzie opresyjna wobec rosyjskości.

Omawiany konspekt odwołuje się do znanych z wcześniejszej propagandy kodów językowych: z czasów carskich zaczerpnął idee „trójnarodu rosyjskiego”, jednolitego organizmu państwowego oraz nazewnictwo (*Малороссия, Новороссия*), z okresu radzieckiego takie określenia jak *братский народ* czy *воссоединение* oraz odwołania do pozytywnie waloryzowanych pojęć (mit Wielkiej Wojny Ojczyźnianej), a do współczesnego zasobu zaliczyć można zarówno bezpośrednie nawiązanie do wypowiedzi Putina, jak i obecność tez, znanych z aktualnej propagandy rosyjskiej („sztuczne” przyłączenie Krymu i Donbasu do Ukrainy, rzekomy brak odrębności narodowej Ukraińców, utożsamianie wszelkiego ukraińskiego ruchu narodowego z „banderowszczyzną” i „neonazizmem”). Obraz Ukrainy i Ukraińców został zatem stworzony w ścisłym odniesieniu do Rosji i Rosjan. Wpływa to na jego waloryzację: pozytywną (ten, który odczuwa jedność z Rosją, jej kulturą, który ma poczucie „braterstwa”) bądź negatywną (ten, którego działania i sposób myślenia są z gruntu antyrosyjskie, zagrażają jednolitości i stabilności państwa rosyjskiego). Mamy zatem do czynienia z klasyczną dychotomią swój–obcy, dobry–zły, a umieszczenie w jej paradygmacie obiektów wartościowania (Ukraińców/ Ukrainy, Rosjan/Rosji) stanowi mechanizm perswazji. Celom manipulacyjnym w tekście służą częstokroć sądy własne nadawcy wyrażane w taki sposób, jakby były to niepodważalne fakty historyczne i naukowe. Stąd wielokrotne użycie przysłówków „всегда”, „по-прежнему” czy emocjonalnie nacechowanych przymiotników „неразрывной”, „исконный”, odwoływanie się do odpowiednio

dobranych wydarzeń historycznych czy nawet badań genetycznych. W tym przypadku zostały ponownie wykorzystane schematy manipulacji językowej znane wcześniej z propagandy radzieckiej.

Bibliografia

- АРАПОВИЧ, О. (1994), *Ukrayins'ko-rosiys'kyu dohovir 1654 roku. Mify i real'nist'*. Kyiv. [Апанович, О. (1994), *Українсько-російський договір 1654 року. Міфи і реальність*. Київ.]
- BELOUSOV, S. N. | BOYKO, I. D. | GUSLISTYY, K. G. et. al. (1948), *Istoriya Ukrainy. Kratkiy kurs*. Kyiv. [Белоусов, С. Н. | Бойко, И. Д. | Гуслистый, К. Г. и др. (1948), *История Украины. Краткий курс*. Киев.]
- BERG, L. | VUOLTEENAHO, J., (2009), *Critical Toponymies. The Contested Politics of Place Naming*. London.
- BRAYCHEVSKYY, M. *Pryyednannya chy vozz'yednannya? Krytychni zamitky z pryvodu odniyeyi kontseptsii*, [Брайчевський, М. Приєднання чи возз'єднання? Критичні замітки з приводу однієї концепції], [in:] <http://www.spas.net.ua/index.php/library/article/124> (accessed: 12.09.2022).
- BYELOKOBUL'S'KYU, O. (2022), *Dlya choho na okupovaniy Luhanshchyni pryznachayut'rosiys'kykh chynovnykiv*, [Белокобилський, О. (2022), *Для чого на окупованій Луганщині призначають російських чиновників*], [in:] <https://izbirkom.org.ua/publications/tsentr-publichnykh-rassledovani-32/2022/dlya-chogo-na-okupovaniy-luganshini-priznachayut-rosiyskih-chinovnikiv/> (accessed: 07.09.2022).
- CELAR, N. | WITEK, A. (red.) (2004), *Słownik PLUS polsko-rosyjski rosyjsko-polski + gramatyka* (oprac. zbior.). Berlin etc.
- FÜRST, Y. (2022), *Ukraina, Putin i ritorika voyny*, [Фюрст Ю. (2022), *Украина, Путин и риторика войны*], [in:] [https:// geschichtedergegenwart.ch/fuerst-putin-ru/](https://geschichtedergegenwart.ch/fuerst-putin-ru/) (accessed: 23.09.2022).
- GREKOV, I. | KOROLYUK, V. | MILLER, I. (1954), *Vossoyedeniye Ukrainy s Rossiye v 1654 g*. Moskva. [Греков, И. | Королюк, В. | Миллер, И. (1954), *Воссоединение Украины с Россией в 1654 г*. Москва.]
- HURIN, A. (2022), „Bojovyky «LNR» pidhotuvaly psevdistorychnu metodychku do 1 veresnya – rozvidka”, [in:] *Dzerkalo tyzhnya. Ukrayina*. [Гурін, А. (2022), „Бойовики «ЛНР» підготували псевдоісторичну методичку до 1 вересня – розвідка”, [in:] *Дзеркало тижня. Україна*], [in:] [https:// zn.ua/ukr/UKRAINE/bojoviki-lnr-pidhotuvali-psevdistorichnu-metodichku-do-1-veresnja-rozvidka.html](https://zn.ua/ukr/UKRAINE/bojoviki-lnr-pidhotuvali-psevdistorichnu-metodichku-do-1-veresnja-rozvidka.html)] (accessed: 09.09.2022).
- KAMIŃSKA-SZMAJ, I. (2004), *Propaganda, perswazja, manipulacja: próba uporządkowania pojęć*, [w:] *Krzyżanowski, P. | Nowak, P. (red.), Manipulacja w języku*. Lublin, 13-27.
- KOTENKO, A. L. | MARTYNYUK, O. V. | MILLER, A. I. (2011), «Maloross»: *evolyutsiya ponyatiya do Pervoy mirovoy voyny*, [in:] *Novoyeliteraturnoye obozreniye*. 2, [Котенко, А. Л. | Мартынюк, О. В. | Миллер, А. И. (2011), «Малоросс»: *эволюция понятия до Первой мировой войны*, [w:] *Новое литературное обозрение* 2,] <https://magazines.gorky.media/nlo/2011/2/maloross-evolyucziya-ponyatiya-do-pervoy-mirovoj-voyny.html>] (accessed: 08.09.2022).
- KUPINA, N. A., (1995), *Totalitarnyy yazyk: Slovar' i rechevyie reaktsii*. Yekaterinburg | Perm'. [Купина, Н. А., (1995), *Тоталитарный язык: Словарь и речевые реакции*. Екатеринбург | Пермь.]
- LOSSEV, I. (1997), *Obraz Ukrayiny v rosiys'kiy natsional'no-kul'turniy tradytsiyi: koliziyi spryyunyattya*, [in:] *Naukovi zapysky* 2, 71-79 [Лосев, И. (1997), *Образ України в російській національно-культурній традиції: колізії сприйняття*, [в:] *Наукові записки* 2, 71-79.]

- LOZOVYY, V. | YAVORS'KA, H. (2022), «Denatsyfikatsiya» Ukrayiny v rosiys'kiy propahandysts'kiy viyni, [Лозовий, В. | Яворська, Г. (2022), «Денацифікація» України в російській пропагандистській війні, [in:] <https://niss.gov.ua/news/statti/denatsyfikatsiya-ukrayiny-v-rosiyskiy-propahandystskiy-viyni>] (accessed: 23.09.2022).
- LUTS'KIY, P. (2022), Na Luganshchiny okkupanty podgotovili psevdohistoricheskuyu metodichku k 1 sentyabrya, [in:] Ostanni podii, [Луцький, П. (2022), На Луганщини окупанти підготували псевдоісторичську методичку к 1 вересня, [in:] Останні події,] <https://ostannipodii.com/ru/a/202208/na-luganshchiny-okkupanty-podgotovili-psevdohistoricheskuyu-metodichku-k-1-sentyab-110026772/>] (accessed: 09.09.2022).
- MASENKO, L. (2017), Mova radyans'koho totalitaryzmu. Kyiv. [Масенко, Л. (2017), Мова радянського тоталітаризму. Київ.]
- MASENKO, V. (2018), Mifologema «brat'skikh narodov» kak ideal'nayamodel' russko-ukrainskikh otnosheniy v sovetskoj/rossijskoj istoriografii, [in:] Studia Historica Gedanensia IX, 183-207. [Масенко, В. (2018), Мифологема «братских народов» как идеальная модель русско-украинских отношений в советской/российской историографии, [in:] Studia Historica Gedanensia IX, 183-207.]
- MAYOROV, M. (2022), Pro shcho budut' rozpovidaty 1 veresnya u shkolakh v okupatsiyi. Analiz uroku "promyvku mizkiv", [Майоров, М. (2022), Про що будуть розповідати 1 вересня у школах в окупації. Аналіз уроку "промивки мізків",] [in:] <https://informnapalm.org.ua/1-veresnia-analiz/> (accessed: 05.09.2022).
- MILLER, A. (2013), Ukrainskiy vopros v Rossiyskoj imperii. Kiyev. [Миллер, А. (2013), Украинский вопрос в Российской империи. Киев.]
- NAKONECHNYI, Y. P. (2001), Ukradene im'ya: Chomu rusyny staly ukrayintsyamy. L'viv. [Наконечний, Є. П. (2001), Украдене ім'я: Чому русини стали українцями. Львів.]
- PIVTORAK, H. P., Pokhodzhennya ukrayintsiv, rosiyan, bilorusiv ta yikhnikh mov, [Пивторак, Г. П., Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов,] [in:] <http://litopys.org.ua/pivtorak/pivt.htm>] (accessed: 08.09.2022).
- PUZYNINA, J. (1992), Język wartości. Warszawa.
- RADZIK, R. (2021), Polyaky, ukrayintsi, bilorusy – pro mnozhynnist' identychnostey. Kyiv | Varshava. [Радзік, Р. (2021), Поляки, українці, білоруси – про множинність ідентичностей. Київ | Варшава.]
- RUDYUK, S. (2011), Yak stvoryty obraz voroha? Ukrayina v rosiys'kykh pidruchnykakh, [in:] Istorychna Pravda, [Рудюк, С. (2011), Як створити образ ворога? Україна в російських підручниках, [in:] Історична Правда,] <https://www.istpravda.com.ua/digest/2011/09/18/54961/>] (accessed: 09.09.2022).
- RYABCHUK, M. (2016a), „Khokhly”, „malorosy”, „bandery”: stereotyp ukrayintsiya u rosiys'kiy kul'turi ta yoho politychna instrumentalizatsiya, [in:] Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny 1, 179-194. [Рябчук, М. (2016 а), „Хохли”, „малороси”, „бандери”: стереотип українця у російській культурі та його політична інструменталізація. [в:] Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України 1, 179-194.]
- RYABCHUK, M. (2016b), Rosiys'kyu stereotyp ukrayintsiya: vidimpers'koyi uyavy do postimpers'koyi real'nosti, [in:] Krytyka 9-10, 2-11. [Рябчук, М. (2016 б), Російський стереотип українця: від імперської уяви до постімперської реальності, [in:] Критика 9-10, 2-11.]
- SAYENKO, V. (2022), Okupanty v „LNR” pidhotuvaly novu bozhevil'nu metodichku do 1 veresnya: detali, [Саянко, В. (2022), Окупанти в „ЛНР” підготували нову божевільну методичку до 1 вересня: деталі, [in:] <https://www.unian.ua/war/okupanti-v-lnr-pidgotuvali-novu-bozhevilnu-metodichku-do-1-veresnya-detali-11957799.html>] (accessed: 09.09.2022).
- Strukturnyy plan... (2022), Strukturnyy plan uroka na temu «Moya istoriya» Ministerstvo obrazovaniya i nauki LNR. Lugansk, [Структурный план урока на тему «Моя история»,

- Министерство образования и науки ЛНР. Луганск,] [in:] <https://informnapalm.org/ua/1-veresnia-v-shkolakh/>] (accessed: 05.09.2022).
- «Ukraina imeni Vladimira Il'icha Lenina». Vladimir Putin nachal obrashcheniye k rossiyanam s istorii sozdaniya Ukrainy. (2022), [«Украина имени Владимира Ильича Ленина». Владимир Путин начал обращение к россиянам с истории создания Украины,] [in:] <https://www.fontanka.ru/2022/02/21/70460942/>] (accessed: 22.09.2022).
- WŁOSKOWICZ, W. (2016), Przekład choronimów „roszczeniowych”. Między teorią tłumaczenia a onomastyką kulturową, [w:] *Między Oryginałem a Przekładem* 32, 25-40.
- WŁOSKOWICZ, W. (2021), *Uzus toponimiczny. Zarys teorii na przykładzie polskiej toponimii Huculszczyzny*. Kraków.

